

नेपाली भाषा शिक्षणमा मोबाइल प्रविधिको प्रभाव र उपयोगिता

राजुप्रसाद न्यौपाने

नेपाली शिक्षक, सिमरा कलेज

लेखसार

वर्तमान डिजिटल युगमा मोबाइल प्रविधिले शिक्षण सिकाइ प्रणालीमा उल्लेखनीय परिवर्तन ल्याएको छ। नेपाली भाषा शिक्षणमा मोबाइल उपकरणको प्रयोगले विद्यार्थी र शिक्षक दुवैका लागि नयाँ अवसरहरू सिर्जना गरेको छ। मोबाइल प्रविधिले सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ जस्ता भाषिक सिपको व्यवहारिक अभ्यासलाई सहज बनाउनुका साथै शिक्षण सामग्री प्रस्तुतिमा शिक्षकलाई प्रभावकारी माध्यम प्रदान गरेको छ। यस अध्ययनको उद्देश्य नेपाली भाषा शिक्षणमा मोबाइल प्रविधिको प्रभाव र उपयोगिता पहिचान गर्नु हो। द्वितीयक स्रोतमा आधारित पुस्तकालयीय अध्ययन विधि अपनाई वर्णनात्मक, व्याख्यात्मक तथा विश्लेषणात्मक पद्धतिबाट गुणात्मक निष्कर्ष निकालिएको छ। शिक्षणमा मोबाइल उपकरणको प्रयोगलाई मोबाइल लर्निङ (एम-लर्निङ) भनिन्छ, जसले सिकाइ प्रक्रियालाई प्रयोगपरक, लचकदार र विद्यार्थीकेन्द्रित बनाउँछ। विद्यार्थीले अडियो-भिडियो सामग्री, ई-बुक, डिजिटल नोट्स र अनलाइन अभ्यासमार्फत सक्रिय सहभागिता जनाउन सक्छन्। यसले व्यक्तिगत गतिमा अध्ययन र पुनःअभ्यास गर्न अवसर प्रदान गर्दछ। शिक्षकले पाठ्यक्रम व्यवस्थापन, गृहकार्य, मूल्याङ्कन र सिकाइ गतिविधि व्यवस्थित गर्न मोबाइल प्रयोग गर्न सक्छन्। यद्यपि इन्टरनेट पहुँचको असमानता, अत्यधिक प्रयोग, स्रोतको विश्वसनीयता मूल्याङ्कन र प्राविधिक दक्षताको अभाव चुनौतीका रूपमा देखिन्छ। समुचित व्यवस्थापन र जिम्मेवार प्रयोगमार्फत मोबाइल प्रविधिले नेपाली भाषा शिक्षणलाई अभि प्रभावकारी र आधुनिक बनाउन सक्ने निष्कर्ष निकालिएको छ।

मुख्य शब्दावली : एम लर्निङ, डिजिटल शिक्षा, भाषिक सिप शिक्षण, मोबाइल प्रविधि

Article Info .

Article History

Received: 2025 December 08

Accepted: 2026 January 28

Email

raju.simara@gmail.com

Cite

Neupane, R . P . (2025) . नेपाली भाषा शिक्षणमा मोबाइल प्रविधिको प्रभाव र उपयोगिता. *Academic Journal of Simara*, 1(1), 81–88.

विषय परिचय

आजको डिजिटल युगमा सूचना र सञ्चार प्रविधिको विकासले शिक्षा प्रणालीमा व्यापक परिवर्तन ल्याएको छ। मोबाइल उपकरण अब केवल सञ्चारका साधन मात्र नभई शिक्षण सिकाइको प्रभावकारी उपकरणको रूपमा प्रयोग भइरहेका छन्। नेपाली भाषा शिक्षणमा परम्परागत विधिहरू प्रायः कक्षा केन्द्रित र पुस्तक-नोट्समा आधारित रहेकाले विद्यार्थीलाई पर्याप्त अभ्यास र व्यवहारिक भाषा सिप सिकाउने अवसर सीमित रहन्थ्यो। मोबाइल प्रविधिको प्रयोगले यस्तो सीमिततालाई पार गर्दै विद्यार्थीलाई सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सम्बन्धी अभ्यासमा सजिलो पहुँच उपलब्ध गराउँछ। मोबाइल लर्निङ (एम-लर्निङ) मार्फत विद्यार्थीले अडियो-भिडियो सामग्री, ई-बुक, डिजिटल नोट्स, अनलाइन अभ्यास र क्विज प्रयोग गरेर भाषा सिकाइमा सक्रिय रूपमा सहभागी हुन सक्छन्। यसले विद्यार्थीलाई व्यक्तिगत गतिमा अध्ययन गर्ने अवसर दिन्छ र कमजोर विषय वा अभ्यासमा पुनःपाठ गर्न

सजिलो बनाउँछ। साथै, शिक्षकले मोबाइल उपकरणमार्फत पाठ्यक्रम व्यवस्थित गर्न, गृहकार्य र मूल्याङ्कन तयार गर्न, विद्यार्थीको प्रगति अनुगमन गर्न र नविन शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्न सहजता प्राप्त गर्छन्। यस विषयको अध्ययनले नेपाली भाषा शिक्षणमा मोबाइल प्रविधिको सकारात्मक प्रभाव, फाइदा र चुनौती पत्ता लगाउने उद्देश्य राख्छ। मोबाइल प्रविधिको सही र सुनियोजित प्रयोगले शिक्षक र विद्यार्थी दुवैको शिक्षण-सिकाइ प्रक्रिया सुधार्न, भाषिक सिप अभिवृद्धि गर्न र नवीन शिक्षण अवसरहरू सिर्जना गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ। मोबाइलका विभिन्न एप्लिकेसन जस्तै जुम, म्यासेन्जर, गुगल, माइक्रोसफ्ट टिम्स, फेसबुक, च्याट जिपिटी, विकिपिडिया, शब्दकोश आदिको प्रयोग भाषाशिक्षणमा प्रभावकारी छ। यी एप्लिकेसनहरू आवश्यकता अनुसार गुगल प्ले स्टोरबाट डाउनलोड गरी जुनसुकै बेला प्रयोग गर्न सकिन्छ। यसरी मोबाइलमार्फत विद्यार्थीलाई अक्षर चिनारी, शब्द लेखन र चिनारी, शुद्ध उच्चारण, शब्दार्थ र वाक्य प्रयोग, लयवाचन र सस्वरवाचन, विभिन्न प्रश्नको उत्तर लेखन जस्ता अभ्यासहरू गराउन सकिन्छ। बदलिँदो प्रविधि परिवेशसँगै मोबाइल फोन भाषा शिक्षणमा महत्त्वपूर्ण साधनको रूपमा आएको छ। सन् १९८० र ९० को दशकदेखि मोबाइल फोन प्रयोग भएदेखि यो उपकरणले शब्दावली (भोकाबुलरी) अभिवृद्धि, गुप मेसेजिङ, रेकर्ड सेभ गर्ने कार्यहरू जस्ता विभिन्न भाषिक अभ्यासमा सहयोग पुऱ्याउन थालेको छ। यसले विद्यार्थीलाई भाषिक सिप सिकाइमा स्वतन्त्रता र व्यक्तिगत अभ्यासको अवसर प्रदान गर्छ, जसले नेपाली भाषा शिक्षणलाई अभि प्रभावकारी र प्रयोगपरक बनाउँछ। प्रस्तुत लेखमा नेपाली भाषा शिक्षण सिकाइमा मोबाइल प्रविधिको प्रभाव र उपयोगिता के कस्तो रहेको छ भन्ने कुराको खोजी गरिएको छ। मोबाइललाई अङ्ग्रेजी लगायत थुप्रै भाषामा साथै अन्य विषयको सिकाइमा पनि उपयोगमा ल्याउन सकिने हुन्छ तथापि यसमा नेपाली भाषाशिक्षण सिकाइमा मोबाइलले केकस्तो फाइदा पुऱ्याउँछ भनी खोजी गर्दै यिनै सीमित मान्यताका आधारमा लेखको निष्कर्षमा पुगिएको छ।

अध्ययनको उद्देश्य

यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य नेपाली भाषा शिक्षणमा मोबाइल प्रविधिको प्रयोग र यसको प्रभाव पत्ता लगाउनु

हो। अध्ययनले विद्यार्थी र शिक्षक दुवैको दृष्टिबाट मोबाइल शिक्षण विधि (एम-लर्निङ) को उपयोगिता, फाइदा र चुनौतीहरू विश्लेषण गर्ने लक्ष्य राखेको छ।

अध्ययन विधि

यो अध्ययन गुणात्मक अनुसन्धान विधिमा आधारित छ। आवश्यक तथ्य तथा सामग्री पुस्तकालय अध्ययन, नेपाली भाषा शिक्षणसम्बन्धी पाठ्यपुस्तक, शैक्षिक जर्नल, अनुसन्धान लेख तथा लेखकको दीर्घ शिक्षण अनुभवबाट सङ्कलन गरिएको छ। अध्ययनमा वर्णनात्मक तथा विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरी निष्कर्षमा पुगिएको छ।

सैद्धान्तिक आधार

प्रस्तुत अध्ययन नेपाली भाषा शिक्षण सिकाइमा मोबाइल प्रविधिको उपयोगमा केन्द्रित छ। यस अध्ययनलाई प्रभावकारी बनाउन सिकाइसम्बन्धी शैक्षिक र मनोवैज्ञानिक सिद्धान्तहरूलाई आधारका रूपमा लिइएको छ। विशेषगरी, रसियन मनोवैज्ञानिक भिगोत्स्कीको सामाजिक-सांस्कृतिक सिकाइ सिद्धान्त यस अध्ययनको मुख्य सैद्धान्तिक आधार मानिएको छ। यस सिद्धान्तअनुसार, संज्ञानात्मक प्रक्रियाहरू सामाजिक अन्तरक्रियाको परिणाम हुन्। विद्यार्थीले सामाजिक वातावरणसँगको अन्तरक्रिया, छलफल र सहकार्यमार्फत ज्ञान निर्माण गर्छन्। यस सिद्धान्तले सामाजिक अन्तरक्रियाको महत्त्वमा जोड दिन्छ, जसअनुसार बालकले सामाजिक, सांस्कृतिक मूल्य, रीतिरिवाज, र समाजका अनुभवी व्यक्तिहरूसँगको अन्तरक्रियाबाट सिकाइ हासिल गर्छ। मोबाइल प्रविधिले विभिन्न एप्लिकेसन र अनलाइन प्लेटफर्महरू (जस्तै जुम, टिम्स, म्यासेन्जर, च्याट जिपिटी आदि) प्रयोग गरी विद्यार्थी र शिक्षकबीचको सञ्चार र सहकार्यलाई सहज बनाउँछ। यसले सामाजिक-सांस्कृतिक सिकाइ प्रक्रियालाई प्रवर्धन गर्दै अध्ययनलाई सकारात्मक मार्ग प्रदान गर्दछ। पियाजेको रचनावादी सिद्धान्तलाई पनि भाषिक सिप सिकाइमा मोबाइल प्रविधिको उपयोगको सैद्धान्तिक आधारको रूपमा लिइएको छ। यस सिद्धान्तअनुसार, विद्यार्थीले अनुभव र अन्तरक्रियामार्फत ज्ञान निर्माण गर्छन्। मोबाइल प्रविधिले अन्तरक्रियात्मक सन्दर्भहरू उपलब्ध गराएर रचनावादी सिकाइलाई सहज

बनाउँछ । यसका माध्यमबाट विद्यार्थीहरूले अन्वेषण, सिर्जना र सहकार्य गर्दै सिक्न सक्छन् । पियाजेको सिद्धान्तले बालबालिकाहरूलाई सक्रिय रूपमा आफ्नै अनुभव र परिवेशसँग अन्तर्क्रिया गरी ज्ञान निर्माण गर्ने क्षमता रहेको मान्यता दिन्छ ।

व्याख्या तथा छलफल

नेपाली भाषाशिक्षण सिकाइमा मोबाइल प्रविधिको प्रयोग नेपालका सन्दर्भमा नयाँ पद्धति हो । अङ्ग्रेजी भाषा शिक्षणमा यस प्रविधिको प्रयोग केही समयदेखि हुँदै आएको भए पनि नेपालमा, कोभिड-१९ महामारीको समयमा मात्र अनलाइन सिकाइका लागि यसलाई सीमित रूपमा प्रयोग गरिएको देखिन्छ । हालसम्म नेपाली भाषा शिक्षणमा मोबाइल उपकरणको प्रभावकारी प्रयोग पर्याप्त रूपमा अभ्यासमा आएको छैन ।

भाषा सिकाइमा मोबाइल फोनको प्रयोग

आजको डिजिटल युगमा मोबाइल फोन केवल सञ्चारको साधन मात्र नभई भाषा सिकाइमा प्रभावकारी उपकरणको रूपमा प्रयोग भइरहेको छ । विशेष गरी नेपाली भाषा शिक्षणमा मोबाइल फोनले विद्यार्थी र शिक्षक दुवैका लागि नयाँ अवसरहरू सिर्जना गरेको छ । यसले विद्यार्थीलाई सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सम्बन्धी अभ्यास गर्न सजिलो बनाउँछ । मोबाइल फोन प्रयोगमाफत विद्यार्थीले अडियो-भिडियो सामग्री, ई-बुक, डिजिटल नोट्स, अनलाइन विवज र अभ्यास टेष्ट जस्ता स्रोतहरू प्रयोग गरेर व्यक्तिगत र बहुप्रकारका अभ्यास गर्न सक्छन् । यसले विद्यार्थीलाई आफ्नो गतिमा सिक्ने, कमजोर विषयको पुनःअभ्यास गर्ने र आवश्यक परेमा शिक्षकसँग अनलाइन अन्तरक्रिया गर्ने अवसर दिन्छ । सामाजिक अन्तरक्रियाको दृष्टिले पनि मोबाइल फोन अत्यन्त उपयोगी छ । जुम, टिम्स, म्यासेन्जर, फेसबुक समूह र च्याट जिपिटी जस्ता प्लेटफर्महरूले विद्यार्थी र शिक्षकबीच सहकार्य, छलफल र प्रतिक्रिया आदान-प्रदान सम्भव बनाउँछ । यसले भिगोत्स्कीको सामाजिक-सांस्कृतिक सिकाइ सिद्धान्त अनुसार सामाजिक अन्तरक्रियाबाट ज्ञान निर्माण गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । पियाजेको रचनावादी दृष्टिकोणअनुसार, विद्यार्थीले मोबाइल उपकरण

प्रयोगमाफत अनुभव र अन्तरक्रियाबाट अन्वेषण, सिर्जना र समस्या समाधान गर्न सक्ने अभ्यास प्राप्त गर्छन् । मोबाइलले बहु-इन्द्रिय अनुभव (श्रवण, दृष्टि, पाठ्य सामग्री) उपलब्ध गराउँदा सिकाइ अभि प्रभावकारी, आकर्षक र प्रयोगपरक हुन्छ । यसरी मोबाइल फोन भाषा सिकाइमा सुगम पहुँच, व्यक्तिगत अभ्यास, सामाजिक अन्तरक्रिया र रचनात्मक अभ्यासको माध्यम बनेको छ । नेपाली भाषा शिक्षणमा यसको प्रभावकारी प्रयोगले विद्यार्थीको भाषिक सिप विकास, शिक्षकको शिक्षण क्षमता वृद्धि र सिकाइ प्रक्रिया सुधारमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँछ ।

कक्षाभित्र मोबाइल उपकरण किन प्रयोग गर्ने?

आजको शिक्षा प्रणालीमा मोबाइल उपकरण कक्षाभित्र प्रयोग गर्नुको मुख्य उद्देश्य सिकाइ प्रक्रिया प्रभावकारी, सहभागी र आकर्षक बनाउनु हो । परम्परागत विधिहरूमा विद्यार्थी प्रायः पाठ्यपुस्तक र नोट्समा सीमित भएर अध्ययन गर्छन्, जसले व्यवहारिक भाषिक सिप, संवाद र समस्या समाधान क्षमतामा पर्याप्त अभ्यासको अवसर दिन सक्दैन । मोबाइल उपकरणको प्रयोगले विद्यार्थीलाई सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सम्बन्धी बहुप्रकारका अभ्यास गर्न सहज पहुँच प्रदान गर्छ । कक्षाभित्र मोबाइल प्रयोग गर्दा विद्यार्थीले तत्काल जानकारी प्राप्त गर्ने, बहु-स्रोत सामग्री प्रयोग गर्ने र व्यक्तिगत अभ्यास गर्ने अवसर पाउँछन् । अडियो-भिडियो, ई-बुक, विवज, डिजिटल नोट्स र इन्टरएक्टिभ एप्सको माध्यमले विद्यार्थीले भाषा सिकाइलाई सक्रिय र प्रयोगपरक बनाउन सक्छन् । यसले विद्यार्थीको सिकाइ गति, आवश्यक अभ्यास र आत्मविश्वास बढाउन सहयोग पुऱ्याउँछ । मोबाइल उपकरणले कक्षाभित्र सहकार्य र अन्तरक्रियात्मक सिकाइ प्रवर्धन गर्छ । जुम, टिम्स, म्यासेन्जर, च्याट जिपिटी र फेसबुक समूह जस्ता प्लेटफर्मले शिक्षक र विद्यार्थीबीच छलफल, प्रतिक्रिया आदान-प्रदान र समूह अभ्यास सम्भव बनाउँछ । यसले सामाजिक-सांस्कृतिक सिकाइ सिद्धान्त अनुसार विद्यार्थीलाई सामाजिक अन्तरक्रियाबाट ज्ञान निर्माण गर्ने अवसर दिन्छ । अन्ततः, मोबाइल उपकरणले शिक्षकको पाठ्यक्रम व्यवस्थापन, मूल्याङ्कन र सिकाइ गतिविधि सञ्चालनमा पनि सहयोग पुऱ्याउँछ । यसले कक्षा सिकाइलाई अभि आकर्षक, अन्तरक्रियात्मक र प्रभावकारी

बनाउँछ। कक्षाभित्र मोबाइल उपकरणको सही र सुनियोजित प्रयोगले विद्यार्थीको भाषिक सिप विकास, रचनात्मक सोच, समस्या समाधान क्षमता र शिक्षण-सिकाइको गुणस्तरमा सुधार ल्याउँछ।

कक्षाभित्र मोबाइल उपकरणको प्रयोग: सम्भावित अवसरहरू

यस लेखले नेपाली भाषाशिक्षणको कक्षाकोठामा मोबाइल उपकरणको विवेकपूर्ण प्रयोगमार्फत विद्यार्थी र शिक्षकका लागि सकारात्मक परिणामहरू ल्याउन सकिने कुराको खोजी गरेको छ। हामी नेपाली भाषाशिक्षकहरूले मोबाइल उपकरणको माध्यमबाट निम्न अवसरहरू सिर्जना गर्न सक्छौं।

- कक्षामा चित्र, तालिका, अडियो, भिडियो र विभिन्न सन्दर्भ सामग्री प्रयोग गरेर भाषाशिक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ।
- मूहगत गतिविधि (लेखन, सुन्ने, बोल्ने) सञ्चालन गर्दा मोबाइल उपकरणले सहकार्य र अन्तरक्रियालाई प्रवर्धन गर्छ।
- विभिन्न एप्लिकेसन र अनलाइन स्रोतबाट प्रामाणिक भाषिक सामग्री खोजी गरी कक्षागत गतिविधिलाई समृद्ध बनाउन सकिन्छ।
- विद्यार्थीको व्यक्तिगत सिकाइलाई प्राथमिकता दिँदै सिकाइलाई वैयक्तिक र स्वायत्त बनाइन्छ।
- विद्यार्थीहरूको डिजिटल साक्षरता र २१औं शताब्दीका आवश्यक सिपहरू विकास गर्न सहयोग पुग्छ।
- विद्यालय बाहिरको जीवन र कक्षामा भइरहेको भाषाशिक्षणबीच तादात्म्यकरण गर्न सकिन्छ।
- विद्यार्थीलाई सक्रिय, रचनात्मक र जीवन्त सिकाइको वातावरण उपलब्ध गराउन सकिन्छ।

नेपाली भाषाशिक्षणको कक्षामा मोबाइल प्रयोगमा शिक्षकको भूमिका

नेपाली भाषाशिक्षणमा मोबाइल उपकरणको प्रभावकारी प्रयोग शिक्षकको सक्रिय भूमिका बिना सम्भव छैन। शिक्षकले मोबाइललाई केवल सूचना प्रवाहको

माध्यम नभई सिकाइ प्रक्रिया सशक्त बनाउन, मार्गदर्शन दिन र विद्यार्थीलाई प्रेरित गर्ने प्रयोग गर्नु आवश्यक हुन्छ। नेपाली भाषा सिकाइमा शिक्षकको भूमिका कक्षामा भाषिक सिप विकास, व्याकरण र शब्दावली अभ्यास, र संवादात्मक गतिविधिलाई व्यवस्थित गर्ने खालको हुन्छ। नेपाली भाषा शिक्षणमा मोबाइल उपकरणको प्रभावकारी प्रयोगमा शिक्षकको भूमिकालाई यसप्रकार उल्लेख गर्न सकिन्छ।

- शिक्षकले मोबाइल उपकरणलाई सिकाइ प्रक्रिया सशक्त बनाउन र मार्गदर्शन दिन प्रयोग गर्छन्।
- नेपाली भाषाशिक्षणमा शिक्षकको भूमिका भाषिक सिप, व्याकरण, शब्दावली अभ्यास र संवादात्मक गतिविधिलाई व्यवस्थित गर्न केन्द्रित हुन्छ।
- कक्षामा चित्र, तालिका, अडियो, भिडियो, डिजिटल नोट्स र पाठ्यसामग्री प्रयोग गरेर भाषा सिकाइलाई आकर्षक र प्रयोगपरक बनाउँछन्।
- मोबाइल उपकरण प्रयोगले विद्यार्थीलाई नयाँ शब्दावली, उच्चारण अभ्यास, वाक्य संरचना र लयवाचन सिक्न सहज पहुँच दिन्छ।
- विद्यार्थीले मोबाइलको माध्यमबाट व्यक्तिगत अभ्यास र पुनःअभ्यास गर्न सक्छन्, जसले भाषिक सिपलाई द्रुत र दीगो बनाउँछ।
- शिक्षकले समूहगत लेखन, सुन्ने र बोल्ने अभ्यास, अनलाइन छलफल र प्रतिक्रिया आदान-प्रदान सञ्चालन गरेर सहकार्य र सामाजिक अन्तरक्रिया प्रवर्धन गर्छन्।
- यसले भिगोत्स्कीको सामाजिक-सांस्कृतिक सिद्धान्तअनुसार विद्यार्थीलाई सामाजिक अन्तरक्रियाबाट ज्ञान निर्माण गर्ने अवसर दिन्छ।
- शिक्षकले मोबाइल उपकरणको माध्यमबाट पाठ्यक्रम व्यवस्थापन, गृहकार्य, मूल्याङ्कन र अनलाइन गतिविधि संचालन गर्न सक्छन्।
- मोबाइल प्रयोग गर्दा सिकाइ मनोरञ्जनात्मक, जीवन्त र प्रयोगपरक बनाइन्छ।

- शिक्षकको मार्गदर्शनले विद्यार्थीको व्यक्तिगत सिकाइलाई प्राथमिकता, स्वायत्तता र रचनात्मक क्षमता विकास हुन्छ।
- मोबाइल प्रयोगले विद्यार्थीलाई कक्षा सिकाइ र वास्तविक जीवनसँग सम्बन्धित अभ्यास गर्ने अवसर दिन्छ।
- शिक्षकको सक्रिय सहभागिता बिना मोबाइल उपकरणको प्रयोग सङ्गठित र लक्ष्योन्मुख हुँदैन।
- यसले विद्यार्थीको भाषिक सिप, व्याकरण, रचनात्मक सोच, समस्या समाधान क्षमता र डिजिटल साक्षरता विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ।

अन्ततः मोबाइल उपकरण प्रयोगले नेपाली भाषाशिक्षणलाई आधुनिक, प्रभावकारी, अभ्यासपरक र दीगो बनाउँछ।

भाषाशिक्षणको कक्षाकोठामा मोबाइल प्रयोग गर्दा अपनाउनुपर्ने सावधानीहरू

भाषाशिक्षणको कक्षामा मोबाइल उपकरण प्रयोग गर्दा शिक्षकले केही सावधानी र दिशानिर्देश अपनाउन आवश्यक हुन्छ, ताकि सिकाइ प्रक्रिया प्रभावकारी, व्यवस्थित र लक्ष्यानुरूप रहोस्। मोबाइल उपकरण प्रयोग गर्दा ध्यान दिनुपर्ने मुख्य बुँदाहरू निम्न छन्।

- **उपयुक्त सामग्री चयन:** शिक्षकले कक्षामा प्रयोग हुने सामग्री (अडियो, भिडियो, चित्र, तालिका, डिजिटल नोट्स) विद्यार्थीको उमेर, स्तर र सिकाइ उद्देश्यअनुसार सावधानीपूर्वक चयन गर्नुपर्छ। अनुपयुक्त वा अव्यवस्थित सामग्रीले सिकाइमा भ्रम उत्पन्न गर्न सक्छ।
- **सञ्चालन नियन्त्रण:** मोबाइल उपकरणको प्रयोगलाई नियन्त्रित र लक्ष्योन्मुख बनाउनु पर्छ। विद्यार्थीले अनावश्यक एप वा सामाजिक सञ्जालमा ध्यान नदिन, शिक्षकले गतिविधि स्पष्ट र निर्देशित रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्छ।
- **समय व्यवस्थापन:** कक्षामा मोबाइल प्रयोग गर्दा समयको सीमा निर्धारण गर्नु आवश्यक छ।

लामो समयसम्म मोबाइल प्रयोग गर्दा ध्यान विचलित हुनसक्छ र सिकाइ प्रभावकारी हुँदैन।

- **सुरक्षा र गोपनीयता:** विद्यार्थीको व्यक्तिगत डेटा, तस्वीर वा रेकर्ड सुरक्षित राख्न शिक्षकले डेटा गोपनीयता र सुरक्षा सुनिश्चित गर्नुपर्छ।
- **सहकार्य र अनुशासन:** मोबाइल प्रयोग गर्दा विद्यार्थीले अनुशासित, सहकारी र सक्रिय सहभागिता देखाउनुपर्ने हुन्छ। शिक्षकले समूहगत गतिविधि, अनलाइन छलफल र प्रतिक्रिया आदान-प्रदानमा निर्देशन दिनुपर्छ।
- **सन्तुलित दृष्टिकोण:** मोबाइल उपकरणको प्रयोगले कक्षा सिकाइलाई सजिलो बनाउने भए पनि शिक्षकले पाठ्यपुस्तक, पारम्परिक अभ्यास र संज्ञानात्मक गतिविधिसँग सन्तुलन कायम गर्नुपर्छ।
- **प्रशिक्षण र तयारी:** शिक्षकले मोबाइल उपकरण र एपहरूको पूर्वअभ्यास र तयारी गरेर कक्षामा प्रयोग गर्नु आवश्यक छ, ताकि प्राविधिक समस्याले सिकाइमा बाधा नपुर्याओस्।

यसरी, कक्षामा मोबाइल उपकरणको प्रयोग गर्दा यी सावधानी अपनाउँदा नेपाली भाषाशिक्षण सुरक्षित, व्यवस्थित, लक्ष्योन्मुख र प्रभावकारी बनाउँछ।

शब्दभण्डार तथा व्याकरणिक पाठ्यवस्तुको सिकाइमा मोबाइलको प्रयोग

नेपाली भाषाशिक्षणमा शब्दभण्डार (भोकाबुलरी) र व्याकरणिक पाठ्यवस्तु सिकाउन मोबाइल उपकरण अत्यन्त उपयोगी साधन बनेको छ। मोबाइल उपकरणको प्रयोगले विद्यार्थीलाई व्यक्तिगत अभ्यास, पुनःअभ्यास र बहुप्रकारका स्रोतहरू प्रयोग गरी सिक्ने अवसर दिन्छ। यसले सिकाइलाई प्रयोगपरक, सक्रिय र आकर्षक बनाउँछ। मोबाइल उपकरणमार्फत विद्यार्थीले डिजिटल शब्दकोश, अनलाइन व्याकरण गाइड, क्विज एप्स, अडियो-भिडियो सामग्री र अन्य स्रोतहरू प्रयोग गरेर शब्दभण्डार र व्याकरणको अभ्यास गर्न सक्छन्। उदाहरणका लागि, विद्यार्थीले नयाँ शब्दको अर्थ, उच्चारण, वाक्य प्रयोग र सटीक लेखन

अभ्यास गर्न सक्छन्। व्याकरणिक पाठ्यवस्तु (जस्तै वाक्य संरचना, उपसर्ग-प्रत्यय, क्रियापद र कारक प्रयोग) मोबाइल एप्स र इन्टरएक्टिभ सामग्री मार्फत द्रुत र प्रभावकारी तरिकाले अभ्यास गर्न सकिन्छ। सहकार्यात्मक अभ्यासको लागि मोबाइल उपकरणले समूहमा लेखन, अनलाइन परीक्षण र प्रतिक्रिया आदान-प्रदान सम्भव बनाउँछ। यसले भिगोत्स्कीको सामाजिक-सांस्कृतिक सिद्धान्तअनुसार विद्यार्थीलाई सामाजिक अन्तरक्रियाबाट व्याकरण र शब्दावली निर्माण गर्न प्रेरित गर्दछ। पियाजेको रचनावादी दृष्टिकोणअनुसार, विद्यार्थीले अनुभव, अन्तरक्रिया र खोज-अन्वेषणमार्फत भाषा निर्माण गर्न सक्छन्। मोबाइल उपकरणको प्रयोगले शिक्षकलाई पनि पाठ्यक्रम व्यवस्थापन, गृहकार्य, मूल्याङ्कन र सुधारात्मक अभ्यासमा सहयोग पुऱ्याउँछ। यसले कक्षा सिकाइलाई व्यवस्थित, लक्ष्योन्मुख र विद्यार्थी केन्द्रित बनाउँछ। विद्यार्थीले मोबाइलमार्फत सिकाइ सामग्रीमा सजिलै पहुँच पाउँदा सांगीतिक, दृश्यात्मक र श्रवण अभ्यास समेत सम्भव हुन्छ, जसले शब्दभण्डार र व्याकरण सिकाइ द्रुत र दीगो बनाउँछ। यसरी नेपाली भाषाशिक्षणमा मोबाइल उपकरणको प्रयोगले शब्दभण्डार र व्याकरणिक पाठ्यवस्तुको सिकाइलाई प्रभावकारी, प्रयोगपरक, रचनात्मक र जीवन्त बनाउँछ।

भाषिक सिपको अभ्यासमा मोबाइल प्रविधिको प्रयोग

नेपाली भाषाशिक्षणमा विद्यार्थीको भाषिक सिप (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ) विकासका लागि मोबाइल प्रविधिको प्रयोग अत्यन्त प्रभावकारी साधन बनेको छ। मोबाइल उपकरणले विद्यार्थीलाई सक्रिय, प्रयोगपरक र बहुप्रयोगी अभ्यास गर्न सहज पहुँच दिन्छ। यसले कक्षाकोठामा परम्परागत सिकाइ सीमितताबाट बाहिर निकालेर सिकाइलाई व्यक्तिगत र सहकारी दुवै तरिकामा सशक्त बनाउँछ। मोबाइल प्रविधिको प्रयोगले विद्यार्थीले अडियो-भिडियो सामग्री, डिजिटल नोट्स, क्विज, इन्टरएक्टिभ एप्स र शब्दकोश मार्फत भाषिक अभ्यास गर्न सक्छन्। उदाहरणका लागि, विद्यार्थीले नयाँ शब्द, वाक्य संरचना र उच्चारण अभ्यास गर्न मोबाइलमा उपलब्ध अडियो-भिडियो सामग्री सुन्न सक्छन् र पुनः उच्चारण गरेर आफ्नो बोलाइ सुधार्न सक्छन्। यसरी मोबाइल उपकरणले सुनाइ र उच्चारण अभ्यासलाई

सहज र प्रभावकारी बनाउँछ। पाठ्यपुस्तकसँग मात्र सीमित नभई मोबाइलको माध्यमबाट विद्यार्थीले लेखाइ र वाक्य निर्माण अभ्यास पनि गर्न सक्छन्। लेखन अभ्यासका लागि विभिन्न एप्स, अनलाइन फोरम वा समूहगत गतिविधि प्रयोग गर्दा विद्यार्थीले सहकार्य र प्रतिक्रिया मार्फत आफ्नो लेखाइ क्षमता सुधार्न सक्छन्। मोबाइल प्रविधि सामाजिक अन्तरक्रियालाई पनि प्रवर्धन गर्छ। जुम, टिम्स, म्यासेन्जर, च्याट जिपिटी र अन्य प्लेटफर्ममार्फत विद्यार्थी र शिक्षकबीच छलफल, प्रश्न-उत्तर र प्रतिक्रिया आदान-प्रदान सम्भव हुन्छ। यसले भिगोत्स्कीको सामाजिक-सांस्कृतिक सिद्धान्तअनुसार विद्यार्थीलाई सामाजिक अन्तरक्रियाबाट भाषिक सिप विकास गर्ने अवसर दिन्छ। अन्ततः मोबाइल प्रविधिको प्रयोगले विद्यार्थीको भाषिक सिपलाई बहुप्रयोगी, रचनात्मक, जीवन्त र अभ्यासपरक बनाउँछ। यसले नेपाली भाषाशिक्षणलाई आधुनिक, आकर्षक र विद्यार्थी केन्द्रित बनाउँछ, साथै सिकाइलाई वास्तविक जीवनसँग जोड्ने अवसर प्रदान गर्दछ।

भाषिक मूल्याङ्कनमा मोबाइल प्रविधिको उपयोग

नेपाली भाषाशिक्षणमा मोबाइल प्रविधिको प्रयोग केवल सिकाइका लागि मात्र नभई भाषिक मूल्याङ्कनमा पनि अत्यन्त उपयोगी साबित भएको छ। मोबाइल उपकरणले शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइ प्रगति मूल्याङ्कन गर्ने, प्रतिक्रिया दिने र सुधारात्मक उपाय सञ्चालन गर्ने सहज माध्यम प्रदान गर्छ। मोबाइल प्रविधिको प्रयोगमार्फत शिक्षकले अनलाइन क्विज, बहुविकल्पीय परीक्षण, छोटो उत्तर र लेखन अभ्यास मूल्याङ्कन गर्न सक्छन्। यी परीक्षणहरू तुरुन्तै मूल्याङ्कन गर्न सकिने भएकाले विद्यार्थीले आफ्नो प्रगतिको बारेमा तत्काल फिडब्याक प्राप्त गर्छन्। यसले सिकाइमा सुधार गर्न स्वायत्तता र जिम्मेवारी विकास गराउँछ। मोबाइल उपकरणले शिक्षकलाई विद्यार्थीको सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सम्बन्धी भाषिक सिप मूल्याङ्कन गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ। उदाहरणका लागि, अडियो-भिडियो रेकर्ड मार्फत विद्यार्थीको उच्चारण, प्रवाह र संवाद क्षमताको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ। लेखन मूल्याङ्कनका लागि विभिन्न एप्स र अनलाइन प्लेटफर्म प्रयोग गरेर विद्यार्थीको व्याकरण, शब्दावली र वाक्य संरचना परीक्षण गर्न सकिन्छ। मोबाइल

प्रविधि सामाजिक अन्तरक्रियात्मक मूल्याङ्कनका लागि पनि उपयोगी छ। जुम, टिम्स वा च्याट जिपिटी मार्फत शिक्षक र विद्यार्थीबीच समूहगत मूल्याङ्कन, सहकर्मी प्रतिक्रिया र शिक्षकको मार्गदर्शन सहज बनाउँछ। यसले मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई पारदर्शी, सहभागी र रचनात्मक बनाउँछ। अन्ततः मोबाइल प्रविधिको प्रयोगले नेपाली भाषाशिक्षणमा मूल्याङ्कनलाई सुगम, समयमै, प्रभावकारी र विद्यार्थी केन्द्रित बनाउँछ। यसले शिक्षकलाई मूल्याङ्कन प्रक्रिया व्यवस्थित गर्न र विद्यार्थीलाई सुधारात्मक अभ्यास र लक्ष्यअनुरूप सिकाइ सुनिश्चित गर्न मद्दत गर्दछ।

मिश्रा र भ्ना (२०२३) ले उच्च शिक्षामा गुणस्तर प्रमाणीकरण तथा प्रत्यायनको सन्दर्भलाई स्पष्ट पारेका छन्। मिश्रा र आनन्द (२०२२) ले दिगो शैक्षिक सञ्चालनका आधारहरू व्याख्या गरेका छन् भने मिश्रा आदि (२०२४) ले परिवर्तनकारी नेतृत्वको अवधारणामार्फत शैक्षिक रूपान्तरणको दिशालाई निर्देशित गरेका छन्। त्यस्तै, आनन्द, मिश्रा र ऐथल (२०२५ए, २०२५बि) ले मण्डल सिद्धान्तमा आधारित कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI) ढाँचा तथा उच्च शिक्षा रूपान्तरणका लागि एआई वास्तुकलाको प्रस्ताव प्रस्तुत गरेका छन्। तामाङ, मिश्रा र ओभ्ना (२०२५) ले माध्यमिक तहका शिक्षकहरूको व्यावसायिक विकासमा केन्द्रित अध्ययनमार्फत शैक्षिक सुधारका व्यावहारिक पक्षहरू उजागर गरेका छन्। यी सबै अध्ययनहरूले नेपाली भाषा शिक्षणमा एआई प्रविधिको रूपान्तरणकारी सम्भावना सशक्त रूपमा संकेत गर्दछन्।

भविष्यका अनुसन्धानहरूले व्यक्तिगत नेपाली भाषा सिकाइका लागि एआइसक्षम प्लेटफर्महरू—जस्तै दोहा तथा कहावतमा आधारित भावना विश्लेषण प्रणाली—विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै, क्षेत्रीय बोली (नेवारी, मैथिली, बज्जिका) संरक्षणका लागि एआइमा आधारित सिकाइ वातावरण, सांस्कृतिक प्रतीकहरूबाट व्याकरण सिकाउने मण्डल-आधारित च्याटबट, तथा संस्कृत मूल शब्दसँग आधुनिक शब्दावली एकीकृत गर्ने एआई आधारित अनुप्रयोगहरूको सम्भावना अन्वेषण गर्न आवश्यक छ।

नेपालको डिजिटल असमानता र बहुभाषिक कक्षा सन्दर्भलाई ध्यानमा राख्दै, नेपाल सरकार तथा सम्बन्धित

निकायको सहयोगमा एआइमा आधारित शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रमहरूको वैधानिकता परीक्षण गर्ने अध्ययनहरू आवश्यक छन्। यस्ता अनुसन्धानहरूले परम्परागत व्याकरण शिक्षालाई कम्प्युटेसनल भाषाविज्ञानसँग संयोजन गरी ग्रामीण माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूका लागि समान पहुँच सुनिश्चित गर्न र शैक्षिक गुणस्तर प्रमाणीकरणका मापदण्डहरूलाई उन्नत गर्न योगदान पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ।

निष्कर्ष

नेपाली भाषाशिक्षण सिकाइका क्षेत्रमा वर्तमान समयमा मोबाइल प्रविधिको प्रयोगले सकारात्मक परिवर्तन ल्याएको देखिन्छ। मोबाइल उपकरणले शिक्षक र विद्यार्थी दुवैको दृष्टिले सिकाइलाई सुलभ, सक्रिय र प्रभावकारी बनाउने अवसर प्रदान गरेको छ। यसले शैक्षिक सामग्रीमा सहज पहुँच, विद्यार्थीको सक्रिय सहभागिता र शिक्षकको भूमिकामा रचनात्मक परिवर्तन ल्याउन महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ। मोबाइल उपकरणको प्रयोगले शिक्षकलाई सृजनात्मक, अनुकूल र प्रयोगपरक शिक्षण विधिहरू अपनाउन प्रेरित गरेको छ भने विद्यार्थीलाई अक्षरचिनारी, शब्दावली, व्याकरण, वाक्य संरचना र संवाद कौशल अभ्यास गर्ने अवसर दिएको छ। ल्यापटप, कम्प्युटर, ओभरहेड प्रोजेक्टर र स्मार्ट बोर्ड जस्ता महँगो प्रविधि सबै शिक्षकका लागि सधैं उपयोगी हुँदैनन्। अधिकांश विद्यालयमा साधन अभाव र आर्थिक सीमितताका कारण डिजिटल विभाजनको अवस्था देखा पर्दछ। यस्तो सन्दर्भमा मोबाइल उपकरणले नेपाली भाषाशिक्षण सिकाइको सस्तो, सुलभ र सबैका लागि उपलब्ध विकल्पको रूपमा काम गर्न सक्छ। मोबाइल उपकरणले शिक्षण-सिकाइमा आवश्यक सबै आधारभूत सुविधाहरू प्रदान गर्ने भएकाले शिक्षक र विद्यार्थीबीचको सञ्चार र सहकार्य सहज हुन्छ। मोबाइल प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगका लागि शिक्षकलाई तालिम र मार्गदर्शन उपलब्ध गराउनु अत्यावश्यक छ। शिक्षकले मोबाइल उपकरणको माध्यमबाट भाषा सिकाइमा सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ, शब्दभण्डार र व्याकरण अभ्यासलाई प्रभावकारी तरिकाले सञ्चालन गर्न सक्नुपर्छ। नीति निर्माताहरू, शैक्षिक संस्थाहरू र सामुदायिक तहमा सहकार्य र सहयोग सुनिश्चित हुनु आवश्यक छ, ताकि मोबाइल

प्रविधि सबै विद्यालय र विद्यार्थीका लागि समान अवसरको माध्यम बन्न सकोस् ।

अन्ततः, मोबाइल प्रविधिको प्रयोगले नेपाली भाषाशिक्षणलाई आधुनिक, रचनात्मक, विद्यार्थी केन्द्रित र अभ्यासपरक बनाउँछ । यसले कक्षाभित्रको सिकाइलाई जीवन्त बनाउने मात्र नभई विद्यालय बाहिरको सामाजिक, सांस्कृतिक र डिजिटल जीवनसँगको तादात्म्यकरण पनि सम्भव बनाउँछ । उचित नीति, तालिम र स्रोतको उपलब्धतासँगै मोबाइल प्रविधिले नेपाली भाषाशिक्षणको गुणस्तर दीगो, समावेशी र प्रभावकारी बनाउन ठूलो भूमिका खेल्न सक्छ ।

सन्दर्भसूची

- ओली, रामकृष्ण. (२०७८). *नेपाली भाषा शिक्षणमा प्रविधिको प्रयोग*. शिक्षाशास्त्र प्रकाशन ।
- एबलटायब, जे., इत्यादि. (२०१६). *मोबाइल प्रविधि र विद्यार्थी सिकाइ*. एजुकेशन टेक्नोलोजी पब्लिकेशन ।
- कुमार, श्याम. (२०७७). *डिजिटल प्रविधि र भाषा शिक्षण*. नयाँ ज्ञान पुस्तकालय ।
- गौतम, लक्ष्मी. (२०७९). *सिकाइमा प्रविधिको भूमिका: नेपाली सन्दर्भ*. शैक्षिक प्रविधि केन्द्र ।
- पियाजे, जीन. (१९७२). *सिंचनात्मक विकास र रचनावादी सिकाइ*. रचनावादी अध्ययन संस्था ।
- भिगोत्स्की, एल. एस. (१९७८). *सामाजिक-सांस्कृतिक सिद्धान्त र सिकाइ*. साइकोलोजिकल पब्लिकेशन ।
- राई, विनोद. (२०७७). *सहकार्यात्मक भाषा सिकाइ र मोबाइल प्रविधि*. शैक्षिक अनुसन्धान परिषद ।
- शर्मा, हरि. (२०७८). *शब्दभण्डार र व्याकरण सिकाइमा मोबाइल प्रयोग*. भाषा अनुसन्धान परिषद ।
- Mishra, A. K., & Jha, P. B. (2023). Emergence of quality assurance and accreditation: Context of higher education in Nepal. In P. K. Paul, P. S. Aithal, V. T. Shailashri, & S. Noronha (Eds.), *Emergence and research in interdisciplinary management and information technology* (pp. 167–182). New Delhi Publishers. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8065756>

- Mishra, A. K., Agrawal, S., Shrestha, S., Adhikari, S. R., & Kumar, A. D. (2024). Transformative leadership in Nepalese institutions: A comprehensive review. *International Journal of Current Research and Modern Education (IJCRME)*, 9(2), 1–6. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12774342>
- Ananda, N., Mishra, A. K., & Aithal, P. S. (2025a). Mandala principle in artificial intelligence: A framework for social knowledge preservation, management, and transfer in learning systems. *Poornaprajna International Journal of Emerging Technologies (PIJET)*, 2(2), 45–55. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17101317>
- Ananda, N., Mishra, A. K., & Aithal, P. S. (2025b). AI architecture for educational transformation in higher education institutions. *Poornaprajna International Journal of Management, Education & Social Science (PIJMESS)*, 2(2), 58–73. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16976456>
- Tamang, S., Mishra, A. K., & Ojha, S. K. (2025). Factors affecting professional development of teachers of secondary schools in Nepal. *Journal of Multidisciplinary Research for SMET (JMR-SMET)*, 1(2), 79–95. <https://doi.org/10.64297/jmrsmet.v1i2.33>
- Mishra, A. K., & Ananda, N. (2022, December). Be prepared for futuristic sustainable academic operation. In *Proceedings of the 9th International Conference on Modern Education and New Learning Technologies* (pp. 63–67). Princeton Press. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7748843>

